

Jedna malá apokalypsa

Nad románem Zepťej se ďábla

Po povídkovém souboru *Kolem Jakuba se spisovatel Michal Vrba v románu Zepťej se ďábla opět vrací k psychologizujícímu zkoumání vědomého páchání zla, pocitu viny a následného trestu. Příběh ústeckého vyšetřovatele, který po roce 1989 klesl na společenské dno, je nebanálním příběhem o konci světa.*

KAREL KOUBA

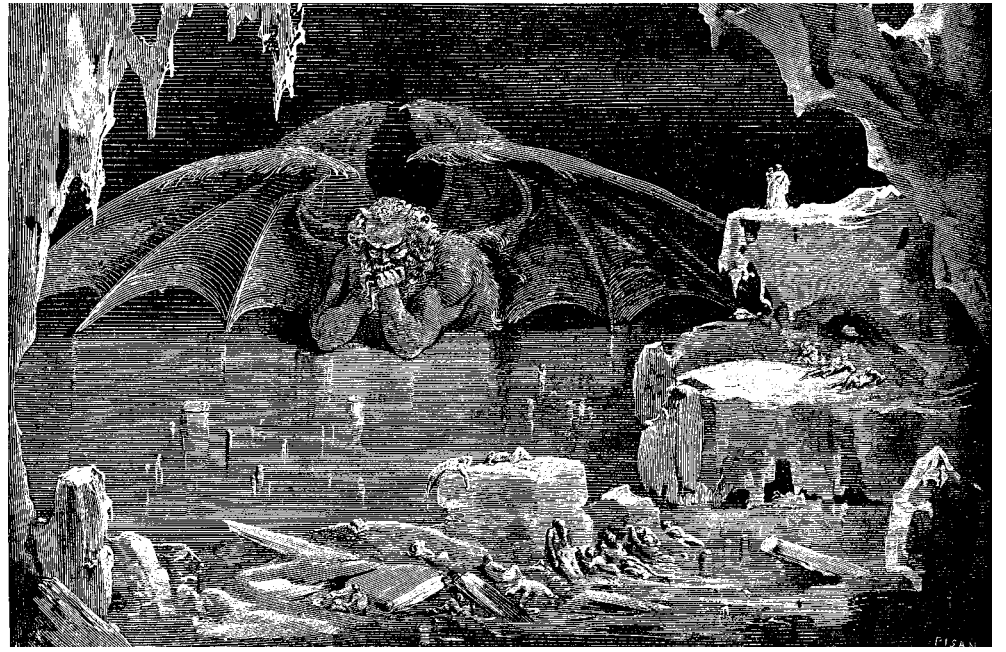
Michal Vrba upoutal v roce 2016 pozornost velmi povedenou novelou *Prak* (viz A2 č. 9/2017) převážně z období protektorátu, jejíž hlavní postavou byl kolaborant snažící se svou nejednoznačnou vinu odčinit slepou mstou. Na zdařilé psychologické vylíčení dilematu spolupráce s autoritářským režimem a následného bolestivého odčínování viny, ať už prostřednictvím výčitek svědomí nebo karmických zákonů, nyní autor navazuje v románu *Zepťej se ďábla*.

Pád Rudého vzteku

Hlavní postavou knihy je František Horák, vyšetřovatel ústecké policie, jemuž se kvůli brutálním výslechovým metodám přezdívá Rudý vztek. Na rozdíl od kolaborujícího novináře z *Praku* ale Horák nepáchal zlo ze strachu, naopak šlo o cílevědomého kariéristu, který vzorně plní zadání a kariérnímu růstu obětoval vše včetně volného času, rodinných vztahů a nakonec i duše.

Jedním z hlavních témat knihy je vina a odplata. Vrba se nezvyklým způsobem snaží zpracovat otázku, zda boží mlýny skutečně melou a jestli jsou zlo a krutost po právu potrestány. „Tohle se vám jednou vrátí... tady na tomto světě... nebo někde jinde...“, prorokuje Horákovi během posledního výslechu před jeho povýšením zmlácená mánička Adam Zahradníček, patřící k narativní linii z dob komunismu, kdy Rudý vztek plnil stranické úkoly a agilně naháněl „podvratné živly“ s dlouhými vlasy. Jenže tato příběhová rovina je zde spíše druhořadá a slouží především k vytvoření kontrastu k událostem, které bývalý vyšetřovatel zažívá v pozdější době, kdy už žádnou funkci nemá.

Vrba je zdatný psycholog a suverénně zvládá nastínit tragický pád pedanta, násilníka a tyra, který ztratil moc, rozpadl se mu život, stal se štvanou zvěř a skončil na samém dně společnosti jako alkoholik bez přátel a majetku, žijící v zahradní chatce nad Ústím. Autor bez zbytečného patosu nebo morálních apelů vypráví příběh, který není primárně politický ani antikomunistický, i když by to vzhledem k tématu bylo snadné – ovšem za tu cenu, že by se zařadil do průměru černobílých příběhů o krivdách minulosti. Zde se však jedná „pouze“ o páchání zla a jeho drtivé důsledky.

Gustave Doré: Lucifer, král pekla, 1861–1868

Ďábel, Bůh, Autor

Ke zlu v nebanální podobě se ostatně dostáváme i v dějové lince ze současnosti. Velmi přesně je tu popsán princip fungování sekty, která v příběhu sehrává důležitou roli. František se do ní dostane v okamžiku, kdy je úplně na dně a chápe, že je podpořena Společností mu pomůže zbavit se alkoholismu a získat práci. Postupně ale zjišťujeme, že v jádru této z křesťanství vycházející komunity je přítomna podobně nemilosrdná manipulace a hra s lidskými osudy, jakou Horák provozoval coby vyšetřovatel komunistické bezpečnosti. Rozdíl je jediný – osudy lidí zde ovládá zdánlivě srdečný Pastor, který však v okamžiku pochybností o věrnosti jeho sektě dokáže být krutý jako starozákonní Bůh, přičemž důsledky exkomunikace mohou být podobně drtivé jako výsledek na StB. Doba se mění a mění se i způsob hnětení a ničení ustrašených lidských životů.

Trest za Horákovy činy ovšem nepřichází jen ve zmíněném pádu na dno nebo ve vyhoštění z náboženské komunity. Hlavním trestem za antihrdinovy činy je postupný rozpad reality a uvědomování si, že svými činy zodpovídá nejen za sebe, ale i za životy ostatních, že může za deformování skutečnosti prostřednictvím

dábské destruktivní síly, která spolu s ním ničí i vše, co se ocitne v jeho okolí. Tento rozpad reality nesmíme zaměňovat se šílenstvím – jde tu opravdu o příchod Ďábla a s ním i konce Světa.

Díky poměrně vtipnému figlu na konci příběhu tlumočí Vrba čtenářovu nejistotu a pochybnosti o nadpřirozených událostech prostřednictvím spekulací Horákova syna. Ten je ale vzápětí stržen do závěrečné surreálně apokalyptické scény, při níž se otevírá země a mrzne letní krajina bombardovaná rozžhavenými meteory. Zúčtování hříchů přichází ještě před smrtí a v drolící se bdělé realitě se zhmotňují důvěrně známé snové obrazy. Je na čtenáři, zda se spokojí s prastarou univerzální silou fantaskních kataklyzmatických vizí, nebo si vše přeinterpretuje a bude spekulovat o tom, zda se autor nepokouší literárně realizovat teorii o realitě rovnající se Vesmíru, který končí s časem vyměřeným fyzické schránce nesoucí vědomí. Nejsnesitelnější se však zdá být prosté smíření se s tím, že skutečnost svévolně konstruuje vyšší a mocnější síla – ať už je to Bůh, Ďábel nebo všemocný Autor.

Michal Vrba: *Zepťej se ďábla*. Host, Brno 2021, 293 stran.

literární zápisník

Podivuhodná duše

JIŘÍ ZIZLER

James Hillman ve své knize *Nová vize psychologie* (Re-Visioning Psychology, 1973) vychází z archetypální psychologie, nemůžeme jej však označit za ortodoxního jungiána. S fenomenálním rozhledem a znalostí společenských věd vytváří syntézu, jež se odmítá zastavit a spočinout – směřuje stále do větší hloubky a nespokojí se s žádnou dosaženou pozicí. Zkoumá různé myšlenkové školy a přístupy, které zprvu oceňuje a vyjadřuje jim respekt, ale posléze je podrobuje drtivé kritice a zcela je zavrhuje. Jeho přesvědčení sugere, že pokud se chceme v poznání lidské psychiky dostat dál, musíme všechno opustit – jakýkoli fideismus, světonázor, ideje jednoty, personalismu, moralismu i moderního humanismu. Nezbyvá nám než cesta do hlubin duše oproštěná od předsudků a iluzí. Psychologie, psychiatrie i psychoterapie jsou s duší ve válečném stavu: snaží se ji popřít a člověka odebrat, potlačují její projevy a převádějí

je na něco jiného, objektivizují je a podřizují empirii. Spolu s duší však vstupujeme do mytického vědomí, kde nejsou věci oddělené a protikladné – bohové jsou živí nebo mrtví podle stavu naší duše. Represe slov a obrazů sice drží náš svět pohromadě, zároveň jej však bezmezně ochuzuje a umenšuje, uzavírá nás do hranic ega.

Duše podle Hillmana nemá nic společného s jakýmkoli substančním modelem. Představuje spíše neuchopitelnou a nedefinovatelnou perspektivu, princip člověka i božství bez počátku a konce. Stojí v naprostém protikladu vůči egu: „V říši duše je ego jenom žebřák.“ Duše nepředstavuje objekt poznání, nýbrž je způsobem poznávání poznání samého. „Není už otázka, jestli věřím v duši, ale zdali duše věří ve mně (...) duše utváří sebe skrze mě a mému životu dává svůj smysl...“ Duši a jejímu působení nelze uniknout, jediným únikem může být její zničení, či spíše – řečeno hillmanovsky – dosažení stavu, kdy se nás vzdá. Duše totiž není identifikovatelná se zakoušením subjektem; takový přístup znamená jen satanské pokušení. Duše není omezena jen na člověka, dosahuje až k nadlidskému.

Autor vede tvrdý boj proti doslovnosti, která vyprazdňuje a destruuje lidské citění a myšlení, a zároveň usiluje o absolutní rehabilitaci slova. Vyzdvihuje emoční řeč a afektivní logiku, již reprezentují děti, šílenci, básníci

a primitivové: „I slova planou a stávají se tělem, když hovoříme (...) slova, podobna andělům, jsou mocnosti, které nad námi mají neviditelnou moc.“ To souvisí s Hillmanovou absolutizací imaginace – v jeho pojetí má duše poetický základ. (I když Hillman ostře kritizuje fenomenologii a existencialismus jako pouhý „situacionismus“, v tezi, že „básnický bydlí člověk“, se s Heideggerem přece jen vzdáleně shoduje.)

První svobodou duše je podle Hillmana svoboda imaginovat. Každý z nás je především proudem archetypálních a poetických obrazů. V ideálním případě my imaginujeme duši a duše imaginuje nás. Z obrazů se však staly pouhé konstrukty, konvence a stereotypy, byla jim odebrána živoucí energie. Ve skvostných exkurzech Hillman popisuje imaginaci vycházející z pohledu na staré Řecko či úchvatnou renesanční periodu, z níž se rodí moderní pohled na duši. Sám esejistický autorův jazyk je vytříbený, hutný i poetický, zároveň však neobyčejně přesný a subtilní, citlivý pro paradoxy a antinomii.

Psychologický dogmatismus podle Hillmana vede toliko k indoktrinacím či konverzím a sublimuje v ideologii. Terminologie nakonec zapečetí to, co pojmenovává, a zapouzdří svobodné možnosti rozvoje. Psychologické myšlenky je proto třeba nazírat v archetypálních významech. Potom lze všechno poznání

psychologizovat. Duše se zjevuje ve svých idejích a naše vnímání se utváří podle nich: já nemám ideje, ale „ony mají, drží, obsahují mě a vládnou mi“. Myšlenkové systémy nás znevoloňují, neboť výsledek poznání přizpůsobují idejím, které poznávaly, čímž se poznávaná věc redukuje na míru nástroje. Psychologizování proto nesmí ustrnout v psychologii: „Poznání nás činí schopnými nechat poznání za sebou.“ Pravá psychologie tak vždy usiluje „dát duši jazyk a nalézt jazyk pro duši“.

Hillmanovi jde primárně o osvobození duše: když se vymaní ze svých omezení a stane se živou skutečností, životu se nesmírně uleví a může se svobodně rozletět. V tom je jeho práce optimistická; může však vyvolat i úzkost, protože nenabízí žádné útěšné či utišující prostředky. Navíc nás vede k nutnosti připustit „tu úplně první metaforu lidské existence: že nejsme skuteční“. Autor z toho vyvozuje nutnost opustit všechny objektivizace, neboť nemožou být jiné než falešné a zavádějící, a důsledně nás varuje před lehkověrností a nedůsledností v čase redukcionistických, hédonistických i falzifikujících učení. Naším úkolem je podle něj „nenechat svůj psychický život, aby z nás vytek“.

Autor je literární historik a kritik.

James Hillman: *Nová vize psychologie*. Přeložil Jindřich Veselý. Malvern, Praha 2020, 328 stran.